

BENIGNUS JÓZEF WANAT OCD
(Kraków)

Historiografia karmelitów bosych w Polsce

1. Konspekt historyczny prowincji karmelitów bosych w Polsce

Na prośbę nuncjusza apostolskiego w Polsce Klaudiusza Rangone, biskupa krakowskiego kard. Bernarda Maciejowskiego, metropolity unickiego Hipacego Pocieja i dworu królewskiego pierwsza Kapituła Generalna Kongregacji Włoskiej św. Eliasza Karmelitów Bosych w Rzymie w dniu 5 maja 1605 r. podjęła decyzję założenia klasztoru w Krakowie¹. Również Definitorium Generalne 10 października tegoż roku podjęło decyzję realizacji założenia w Krakowie pierwszego klasztoru poza Italią². Dnia 28 listopada 1605 r. przybyli na fundację do Krakowa: o. Maciej od św. Franciszka (Didacus Hurtado de Mendoza), o. Jan od Najśw. Sakramentu, o. Alfons od Matki Bożej – wszyscy trzech Hiszpanie, i br. Jakub od św. Bartłomieja – Włoch z Neapolu³. Założony klasztor Niepokalanego Poczęcia NMP z nowicjatem stał się kolebką polskiej i litewskiej prowincji. Polska prowincja pod wezwaniem Ducha Świętego erygowana została na Kapitułe Generalnej w Rzymie 14 maja 1617 r. w chwili podziału całej Kongregacji św. Eliasza na sześć prowincji⁴. Pierwszym jej prowincjałem był wspomniany o. Maciej od św. Franciszka. Z biegiem lat prowincja szybko powiększała się o nowe fundacje. W początkach XVIII w. posiadała już 17 klasztorów męskich i 8 żeńskich siostr karmelitanek bosych⁵. Kapituła Generalna w Rzymie 19 kwietnia 1731 r. dokonała podziału polskiej

¹ *Acta Capituli Generalis OCD Congregationis s. Eliae* (dalej: Acta Cap. Gen.), vol. I (1605–1641), ed. A. Fortes, [w:] *Monumenta historica Carmeli Teresiani*, t. 11, Romae 1990, s. 8.

² *Acta Definitorii Generalis OCD Congregationis s. Eliae* (dalej: Acta Def. Gen.), (1605–1658), ed. A. Fortes, [w:] *Monumenta historica Carmeli Teresiani* – Subsidia 3, Romae 1985, s. 3.

³ Archiwum Krakowskiej Prowincji Karmelitów Bosych w Czernej (dalej: APKB), AP 1, *Fasciculus annorum Provinciae Poloniae Spiritus Sancti*, s. 12.

⁴ Acta Cap. Gen., s. 65.

⁵ B.J. Wanat OCD, *Zakon Karmelitów Bosych w Polsce. Klasztory karmelitów i karmelitanek bosych 1605–1975*, Kraków 1979, s. 58–66.

provincji Ducha Świętego. Utworzyła najpierw wikariat pod wezwaniem św. Kazimierza na Litwie, a 18 maja 1734 r. erygowała prowincję litewską pod wezwaniem św. Kazimierza⁶. Do największego rozkwitu obu prowincji doszło w 2 połowie XVIII w. Polska prowincja liczyła 17 klasztorów męskich z 291 zakonnikami i 7 klasztorów żeńskich sióstr karmelitanek bosych. Natomiast litewska prowincja posiadała 11 klasztorów z 143 zakonnikami w 1779 r. oraz 1 klasztor sióstr karmelitanek bosych w Wilnie⁷. Po upadku niepodległości Polski prowincja litewska została zniesiona przez rząd carski Rosji w 1844 r., a polska prowincja Ducha Świętego po upadku Powstania Styczniowego w 1864 r.⁸.

Z kwitających 28 klasztorów obu prowincji pozostał tylko jeden klasztor karmelitów bosych w Czernej i jeden klasztor sióstr karmelitanek bosych w Krakowie. Decyzją Definitorium Generalnego klasztorzy te zostały przyłączone 15 listopada 1875 r. do semiprowincji austriackiej⁹. Na usilne prośby sióstr karmelitanek bosych z Łobzowa w Krakowie i o. Józefa Tyrki, przeora klasztoru w Czernej, w roku 1880 o. Łukasz od św. Jana od Krzyża (Roman Józef Ranise) – generał zakonu, przysłał do klasztoru w Czernej 8 ojców i 2 braci z prowincji austriackiej, francuskiej i hiszpańskiej do przywrócenia pełnego wymiaru życia karmelińskiego¹⁰.

Do odrodzenia Karmelu w Polsce wybitnie przyczynił się św. Rafał Kalinowski przez swoją działalność i założenie klasztoru w Wadowicach, z kolegium dla kształcenia chłopców pragnących poświęcić się Bogu i Matce Bożej w Karmelu. Po założeniu nowego klasztoru w Krakowie Definitorium Generalne 20 października 1911 r. utworzyło semiprowincję pod wezwaniem Ducha Świętego w Galicji¹¹. Kapituła zaś Generalna w Rzymie 1 maja 1920 r. wskrzesiła dawną samoistną prowincję Ducha Świętego w niepodległej już Polsce. Pierwszym jej prowincjałem został o. Anzelm od św. Andrzeja Corsini (Maciej Gądek).

Definitorium Generalne w Rzymie 6 kwietnia 1993 r. podjęło decyzję podziału terytorium ogólnopolskiej prowincji na dwie prowincje¹²:

1. Krakowską, pod wezwaniem Ducha Świętego, z terytorium metropolii krakowskiej, katowickiej, częstochowskiej, lubelskiej, przemyskiej oraz terytorium Ukrainy i Słowacji, wraz z misjami w Burundi, Rwandzie i klasztorem w Munster (USA).

⁶ Acta Cap. Gen. (1701–1797), s. 416–417.

⁷ B. J. Wanat OCD, *Zakon Karmelitów Bosych...*, s. 66–67.

⁸ Tamże, s. 70.

⁹ APKB, dyplom nr 51.

¹⁰ B.J. Wanat OCD, *Zakon Karmelitów Bosych...*, s. 70–71.

¹¹ APKB, dyplom nr 73.

¹² *Acta Ordinis Carmelitarum Discalceatorum, Romae 1993, Anno 38, s. 36–39.*

2. Warszawską, pod wezwaniem Trójcy Świętej, z terytorium metropolii warszawskiej, gnieźnieńskiej, poznańskiej, wrocławskiej, szczecińsko-kamienieckiej, gdańskiej, warmińskiej, białostockiej, łódzkiej wraz z terytorium Białorusi i Litwy oraz klasztorem w Koronie na Florydzie (USA).

Aktualnie prowincja warszawska liczy 16 klasztorów męskich i 20 żeńskich, natomiast prowincja krakowska – 23 klasztory karmelitów bosych i 16 klasztorów karmelitanek bosych.

2. Ważniejsze opracowania do historii Zakonu Karmelitów Bosych w Polsce

Do zasłużonych i wybitnych historiografów prowincji należał w XVII w. o. Ignacy od św. Jana Ewangelisty (zm. 1677)¹³. Jako wieloletni przełożony różnych klasztorów pozostawił w swej spuściźnie cenne materiały biograficzne, monograficzne klasztorów i roczniki prowincji. Spośród kilkunastu biogramów na szczególną uwagę zasługują życiorysy karmelitów i karmelitanek bosych: o. Andrzeja Brzechwy¹⁴, o. Hieronima Cyrusa¹⁵, o. Mikołaja Opackiego¹⁶, o. Makarego Demeskiego¹⁷, s. Krystyny Puteany, m. Teresy od Jezusa (Marchockiej)¹⁸, Anny od Jezusa (Jadwigi Stobieńskiej)¹⁹, Agnieszki od Trójcy Świętej. Dzięki jego pracy zachowały się do naszych czasów w Archiwum Generalnym w Rzymie opisy założenia i rozwoju klasztoru krakowskiego²⁰, lubelskiego²¹, warszawskiego²², wiśnickiego²³, wileńskie-

¹³ Pochodził z Prus. Nie znamy jego nazwiska ani daty urodzenia. Do nowicjatu wstąpił ok. 1620 r. Zmarł w Wiśniczu w 1677 r.

¹⁴ Archiwum Generalne w Rzymie (dalej: AGR), Plut 305 c., *Compendium vitae P. F. Andree a Jesu primi Poloni Carmelitae Discalceati*; Por. APKB, AP 1, *Fasciculus annorum...*, s. 151–171.

¹⁵ *Vita virtutesque P. F. Hieronimi a s. Hyacintho compendio scripta*. Zob. APKB, AP 1, *Fasciculus annorum*, s. 172–189.

¹⁶ Cosma de Villiers, *Bibliotheca carmelitana*, t. 2, Romae 1927, s. 709.

¹⁷ Por. [Onufry Ośmielski OCD], *Konterfekt życia przykładnego*, Kraków 1747, s. 143–146.

¹⁸ Biblioteka SS. Karmelitanek Bosych na Wesołej w Krakowie, sygn. 16, *Żywot drukowany we Lwowie 1752*, [rkps] (Estr. XVIII, 556).

¹⁹ *Konterfekt życia przykładnego...*, s. 98–111.

²⁰ AGR, Plut. 92 c, *Compendium erectionis Conventus Immaculatae Conceptionis Beatae Mariae Virginis Cracoviae*.

²¹ Tamże, Plut. 93 c, *Relatio compendiosa foundationis conventus lublinensis BMV de Monte Carmelo in Poloniae regno*.

²² Tamże, Plut. 92 m bis, *Relatio foundationis coenobii varsaviensis Carmelitarum Discalceatorum in Polonia*; Conf. AKW 1, *Liber foundationis conventus varsaviensis*.

²³ Tamże, Plut. 92 p., *Origo foundationis conventus Salvatoris Carmelitarum Discalceatorum Visnicii in Polonia*.

go²⁴ i czerneńskiego²⁵. Najcenniejszą pracą o. Ignacego są roczniki prowincji: *Fasciculus annorum Provinciae Spiritus Sancti Carmelitarum Discalceatorum in Regno Poloniae*²⁶. Zebrał on w porządku chronologicznym wiadomości z życia klasztorów i prowincji z lat 1604–1651.

Blizsza analiza roczników wykazuje, że do roku 1640 zostały opracowane (*ex post*) na podstawie źródeł historycznych archiwum prowincji w Lublinie i ustnych relacji świadków. Późniejsze wiadomości zapisane były na bieżąco.

Autor podejmował prace historyczne z polecenia władz zakonnych. W 1638 r. Definitorium Generalne w Rzymie podjęło inicjatywę opracowania historii generalnej karmelitów bosych kongregacji włoskiej. Zadanie to zlecono o. Izydorowi od św. Józefa (zm. 1666), profesorowi filozofii i teologii w Seminarium św. Pawła w Rzymie²⁷. Wszystkie prowincje i klasztory miały obowiązek dostarczyć materiały historyczne do tego dzieła. Uzupełnione i wydane zostało ono dopiero przez o. Piotra od św. Andrzeja (Joannes Rampalle zm. 1671) w dwóch tomach w 1668 i 1671 r.²⁸. Materiały i relacje o. Ignacego dotyczące polskiej prowincji częściowo wykorzystane były do drugiego tomu historii generalnej. Biogramy zaś karmelitów i karmelitanek opublikował o. Filip od Trójcy Świętej (Julien 1603–1671) w łańskim zbiorze życiorysów karmelitańskich pt. *Decor Carmeli Religiosi*²⁹. Przekładu tego dzieła na język polski dokonał o. Onufry od Wniebowzięcia NMP (Tomasz Ośmielski, zm. 1747)³⁰. Do spopularyzowania pism św. Teresy od Jezusa w Polsce w XVII w. przyczynił się ks. Sebastian Nuceryn, doktor Pisma Świętego i katedralny kaznodzieja w Krakowie. Na prośbę karmelitów bosych przełożył z włoskiego na język polski poszczególne księgi Pism św. Teresy, wydawane oddzielnie w Krakowie w 1 połowie XVII w. Wydanie zaś zbiorowe wszystkich pism św. Teresy ukazało się staraniem o. Ireneusza od Wniebowstąpienia Pańskiego (Wojciech Orzeszko Nucerin, 1624–1696) w dwóch

²⁴ Tamże, Plut. 93 h, *Compendium foundationis vilnensis*; APKB, AKO 1, *Cronica conventus vilnensis PP. Carmelitarum Discalceatorum*.

²⁵ Tamże, Plut. 92 i, *Origo foundationis s. Deserti in Polonia*.

²⁶ Tamże, Plut. 90 a; Kopia w APKB, AP 1.

²⁷ Isidorus a S. Joseph OCD, *Historia generalis Fratrum Discalceatorum Ordinis B. Virginis Mariae de Monte Carmelo Congregationis S. Eliae*, t. 1, Romae 1668, s. XII.

²⁸ Petrus a S. Andrea, *Historia generalis...*, t. 2, Romae 1671.

²⁹ Philippus a SS. Trinitate OCD, *Decor Carmeli Religiosi in Splendoribus Sanctorum ac illustrium Religiosorum et Monialium, quibus Ordo Beatiss. V. Mariae de Monte Carmelo in toto Terrarum Orbe constitutus, quasi firmamentum suis syderibus fulget, in tres partes divisus*, Lugduni 1665.

³⁰ *Ozdoba Karmelu Zakonnego w splendorach świętych y życia doskonałością znaczniejszych Karmelitów y Karmelitanek [...] Pierwsza część w Lublinie w Drukarni J.K.M. Coll. Societatis Jesu (1746); Druga część w Krakowie, w Drukarni Akademickiej (1746); Część trzecia w Krakowie 1747 (Estr. XVI, 217).*

tomach w Krakowie w latach 1664–1665³¹. O Ireneusz wydał też *Listy seraficznej Matki S. Teresy od Pana Jezusa...*, w Krakowie 1672³². Ostatniego i pełnego przekładu wszystkich listów św. Teresy od Jezusa z języka hiszpańskiego na polski dokonał o Jan Efreem Bielecki³³. Natomiast pisma mistyczne św. Jana od Krzyża przełożył z języka hiszpańskiego na łaciński pierwszy z Polaków, karmelita bosi o. Andrzej od Jezusa Brzechwa, wychowanek sławnego sługi Bożego o. Jana a Jesu Maria³⁴.

Do poznania dziejów karmelitańskich sanktuariów maryjnych w Berdyczowie i w Wilnie bardzo ważne są publikacje o. Grzegorza od Ducha Świętego (Jan Sylwester Pinocci, 1728–1795) OCD³⁵, o. Hilariona od św. Grzegorza (Piotr Rościszewski) OCD³⁶ i o. Wacława Nowakowskiego, kapucyna³⁷. Wielkie zasługi w promowaniu duchowości karmelitańskiej i nauki Kościoła oraz humanistyki posiadała sławna Drukarnia Karmelu Fortecy Najświętszej Maryi Panny w Berdyczowie. Zakonnicy tego klasztoru w latach 1760–1844 wydali około 836 pozycji bibliograficznych z dziedziny teologii, mariologii, liturgii, historii, hagiografii, kazania, podręczniki szkolne i gospodarcze, powieści, poezje, *carmelitana*, 104 modlitewniki dla różnych bractw kościelnych i pielgrzymów. Wielką popularnością cieszył się „Kalendarz gospodarski”, wydawany w nakładzie 40 000 egzemplarzy przez 104 lata oraz kalendarz liturgiczny. W dziale *Carmelitana* znajdowały się akta kapituł prowincjalnych, cenne katalogi zakonników i klasztorów, reguła karmelitańska i konstytucje zakonu³⁸.

Wielką przysługę dla historii prowincji Ducha Świętego oddał o. Rafał Kalinowski (1835–1907), kanonizowany przez papieża Jana Pawła II w 1991 r. Wydał on 4 tomy kronik siostr karmelitanek bosych³⁹ klasztoru lwowskiego, wileń-

³¹ *Księgi Duchowne Świętej Matki Teresy od Pana Jezusa (...) z włoskiego na polskie częścią przez W.X. Sebastiana Nucarina (...) częścią przez Oycow tegoż zakonu przełożone...*, t. 1, Kraków 1664, s. 429; t. 2, Kraków 1665, s. 514. Por. B. J. Wanat OCD, *Bibliografia św. Teresy od Jezusa w Polsce*, [w:] *Otrzymałam ducha mądrości*, Kraków 1972, s. 390–391.

³² Estr. XXXI, 107.

³³ *Listy – Święta Teresa od Jezusa*. Z hiszpańskiego przełożył i opracował Jan Efreem Bielecki OCD, Kraków 2008.

³⁴ *Opera mystica Vac mystici doctoris F. Joannis a Cruce ex hispanico idiomate in latinum translata per R. P. F. Andream a Jesu Polonum*, Coloniae Agripinae 1639.

³⁵ *Ozdoba y Obrona Ukraińskich Krajów w Przegudowna w Berdyczowskim Obrazie Marya*, Berdyczów 1765. Drugie wydanie ukazało się w 1767 r. też w karmelitańskiej drukarni w Berdyczowie.

³⁶ *Relacja o cudownym obrazie Najświętszej Maryi Panny*, Wilno 1823.

³⁷ *O cudownym obrazie Najśw. Maryi panny Ostrobramskiej w Wilnie*, Kraków 1897; *O cudownym obrazie Najśw. Maryi P. Berdyczowskiej*, Kraków 1897.

³⁸ B.J. Wanat OCD, *Drukarnia Karmelu Fortecy Najświętszej Maryi Panny w Berdyczowie*, Kraków 2002.

³⁹ *Klasztory Karmelitanek Bosych w Polsce, na Litwie i Rusi*, t. 1: *Wilno*, Kraków 1900; t. 2: *Lwów-Warszawa*, Kraków 1901; t. 3: *Warszawa*, Kraków 1902; t. 4: *Kraków*, Kraków 1904.

skiego, warszawskiego i krakowskiego. Przygotował również wydanie kroniki klasztoru lubelskiego⁴⁰. Opracował i wydał też *Cześć Matki Boskiej w Karmelu Polskim*⁴¹ oraz *Żywot Wielebnej Matki Teresy od Jezusa Marchockiej*⁴².

Historią prowincji interesował się zaszukony dla niej o. Jan Chrzyciel Bouchaud (1851–1932), długoletni wychowawca młodzieży zakonnej w Czernej i promotor III Zakonu Karmelitańskiego oraz Bractwa Szkaplerznego. Dla wychowawców i studentów kolegium wadowickiego opracował zarys dziejów Zakonu *A Durvelo ad Wadowice*⁴³, a dla nowicjatu opracował podręcznik życia duchowego pt. *Nowa wojna*⁴⁴. Dla III Zakonu wydał regułę i instrukcje⁴⁵, a dla bractwa ułożył ćwiczenia duchowne⁴⁶. Był on bliskim współpracownikiem o. Rafała Kalinowskiego i jego pierwszym biografem. W 1923 r. wydał we Francji życiorys Józefa Kalinowskiego opisując jego życie świeckie do czasu wstąpienia do zakonu karmelitańskiego w 1877 r.⁴⁷ Drugą część obejmującą życie zakonne o. Rafała na tle historii prowincji Ducha Świętego opracował na podstawie przeprowadzonej kwerendy wśród żyjących świadków jego życia i własnych obserwacji. Drugiej części nie zdążył wydać. Przed śmiercią przekazał rękopis o. Anzelmowi Gądkowi. Rękopis uzupełnił i opracował o. Czesław Gil OCD pt. *Miłość za Miłość*⁴⁸.

Niestrudzonym kronikarzem i miłośnikiem historii prowincji był o. Jan Kanty od św. Teresy (Alojzy Osierda, 1878–1948). Pozostawił po sobie kilkanaście tomów materiałów do historii zakonu. Dokonał przekładu kroniki klasztoru poznańskiego⁴⁹ i warszawskiego⁵⁰ z języka łacińskiego na polski. Uzupełnił je informacjami z innych źródeł. Własnoręcznie przepisał dawną kronikę klasztoru ostrobramskiego, przechowywaną w Archiwum Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie⁵¹. Zaopatrzył ją przypisami i uzupełnił wiadomościami z innych źródeł historycznych. Sporządził też chronologiczny

⁴⁰ APKB, AP 104.

⁴¹ *Księga pamiątkowa mariańska*, t. 1, Lwów – Warszawa 1905, s. 403–427.

⁴² Kraków 1901.

⁴³ APKB, AP 106.

⁴⁴ *Nowa wojna*, Kraków 1906.

⁴⁵ *Reguła Trzeciego Zakonu Najśw. Maryi Panny z Góry Karmelu i św. Teresy*, Kraków 1901; *Podręcznik do nauki i nabożeństwa dla Członków trzeciego Zakonu Najśw. Maryi Panny z Góry i Karmelu i św. Matki Teresy*, Kraków 1905.

⁴⁶ *Zakon i Bractwo Matki Boskiej Szkaplerznej*, Kraków 1903; *Dzieci Matki Boskiej Szkaplerznej, czyli ćwiczenia duchowne dla członków Bractwa Szkaplerza Świętego*, Kraków 1910.

⁴⁷ *Pologne-Russie-Siberie. Joseph Kalinowski officier du Genie dans l'armee russe, exilé en Sibirie, carme dechausse*, Liege 1923.

⁴⁸ Jean-Baptist Bouchaud OCD, *Miłość za Miłość. Życie zakonne św. Rafała Kalinowskiego*, z francuskiego przełożyła Teresa Lubińska, oprac. o. Czesław Gil OCD, Kraków 2006.

⁴⁹ APKB, AKP 3–5.

⁵⁰ Tamże, AKW 2, *Księga fundacji konwentu warszawskiego*.

⁵¹ Tamże, AKO 1, *Cronica conventus vilnensis...*

wykaz zmarłych zakonników prowincji z lat 1608–1936⁵² oraz zebrał znaczne materiały biograficzne. Na łamach miesięcznika „Głos Karmelu” zamieszczał artykuły z przeszłości prowincji. Ogromna jego praca zapewne przyniosłaby daleko większe efekty, gdyby wykonana była zgodnie z zasadami metody naukowej.

W okresie międzywojennym karmelitańskimi klasztorami na wschodnich kresach Polski zajmował się Jan Marek Giżycki (Wołyński). Swoje studia historyczne publikował w czasopiśmie „Nova Polonia Sacra”⁵³ i w „Roczniku Wołyńskim”⁵⁴. Większość jego prac pozostała w rękopisach, przechowywanych w Archiwum Prowincji⁵⁵. Prace prof. Giżyckiego o tyle są cenne, że oparte zostały na zaginionych już lub niedostępnych dziś źródłach archiwalnych. W tym czasie Wydawnictwo Głosu Karmelu w Krakowie wydało dwa popularne opracowania o Bernarda Smyraka (1910–1980) OCD: *Zakon Najśw. Maryi Panny z Góry Karmelu*, Kraków 1937, i *Klasztor w Czernej*, Kraków 1938. Przełożył on także z języka hiszpańskiego na polski wszystkie pisma św. Jana od Krzyża, wydane w latach 1939–1949 przez Wydawnictwo oo. Karmelitów Bosych w Krakowie.

Z polecenia przełożonych prowincji o. Sykstus od św. Rodziny (Antoni Adamczyk, 1916–1991) opracował na szerokim tle historii popularny życiorys: *O. Rafał Kalinowski, karmelita bosy* (s. 727)⁵⁶ oraz *Życie wewnętrzne Sługi Bożego o. Rafała Kalinowskiego*⁵⁷. Życiorys ten znacznie skrócił i przygotował do druku o. Cz. Gil pod tytułem *Niespokojne Serce*, Kraków 1982.

W 2 połowie XX w. historia prowincji stała się przedmiotem większego zainteresowania i gruntownych studiów. O. Leonard Kowalówka opracował działalność misyjną polskiej prowincji Ducha Świętego w XVII i XVIII w.⁵⁸. Sam też udał się z grupą polskich misjonarzy do pracy misyjnej w Burundi w 1971 r. Listy polskich misjonarzy z Burundi opracował i wydał o. Czesław Gil w 1979 r. O. Kajetan Jerzy Furmanik (1929–1990), długoletni mistrz nowicjatu, gromadził przez 25 lat dane biograficzne do księgi zmarłych karmelitów i karmelitanek bosych od 1607 do 1981 r. Zebrane przez niego z wielkim trudem biograficzne materiały zostały wydane drukiem na małej poligrafii, staraniem prowincjałów o. Wiesława Kazimierza Kiwiora i o. Szczepana Ta-

⁵² Tamże, AP 47, *Schematyczna księga zmarłych karmelitów i karmelitanek bosych*.

⁵³ *Zniesione kościoły i klasztory rzymskokatolickie w diecezji łuckiej, żytomierskiej i kamienieckiej*, Kraków 1928, s. 1–312.

⁵⁴ *Klasztor OO. Karmelitów Bosych w Wiśniowcu*, „Rocznik Wołyński” T. 8: 1939, s. 161–202.

⁵⁵ APKB, sygn. 35, *Kilka szczegółów fragmentarycznych o prowincji litewskiej karmelitów bosych*, [rkps]; sygn. 36, *Berdyczów – klasztor oo. karmelitów bosych*, [rkps]; sygn. 38, *Karmelici bosy w Kamińcu Podolskim i Kupinie*, [rkps].

⁵⁶ APKB, sygn. 176, [rkps].

⁵⁷ Tamże, sygn. 474, [rkps].

⁵⁸ *Z naszej przeszłości misyjnej*, Rzym 1975.

deusza Praškiewicza, pt. *Księga zmarłych karmelitów bosych w Polsce, na Litwie i Rusi 1607–1998*, nakładem Kurii Krakowskiej Prowincji Karmelitów Bosych w Krakowie w latach 1998–2002. Księga zmarłych składa się z czterech woluminów. Najpierw ukazała się część ostatnia: *Księga zmarłych ojców i braci karmelitów bosych prowincji polskiej i prowincji krakowskiej pw. Ducha Świętego 1881–1998*, Kraków 1998. Autor zgromadził również materiały biograficzne do sióstr karmelitanek bosych w Polsce. Rękopisy pozostają w zbiorach Archiwum Prowincji. Wydana księga zmarłych wymaga przeprowadzenia korekty stylistycznej i naukowego opracowania.

O. Honorat Czesław Gil OCD w swych pracach dyplomowych, magisterskiej⁵⁹ i doktorskiej⁶⁰, opracował dzieje prowincji Ducha Świętego od 1605 do 1655 r. Jako wicepostulator kanonizacyjnego procesu św. Rafała Kalinowskiego opracował naukowo i wydał biografię *Ojciec Rafał Kalinowski 1835–1907*, Kraków 1984, oraz jego listy⁶¹, konferencje, teksty ascetyczne⁶² i liczne artykuły w różnych czasopismach⁶³. Do ważnych pozycji należy podręcznik do historii zakonu: *Historia Karmelu Terezańskiego*, Kraków 2002, *Słownik polskich karmelitanek bosych 1612–1914*, Kraków 1999, oraz kilkadziesiąt artykułów z historii prowincji i studia monograficzne klasztoru w Wadowicach, w Munster, jak również studia biograficzne.

Znaczny wkład w opracowanie dziejów prowincji wniósł o. Benignus Józef Wanat OCD. Po zorganizowaniu, uporządkowaniu i zinwentaryzowaniu Archiwum Prowincji w Czernej opracował poważną rozprawę (habilitacyjną): *Zakon Karmelitów Bosych w Polsce. Klasztory karmelitów i karmelitanek bosych 1605–1975*, Kraków 1979. Stanowi ona podręczne *vademecum* ogólnej historii zakonu i Karmelu w Polsce. Opublikował 25 pozycji książkowych oraz kilkadziesiąt artykułów, biogramów zmarłych zakonników i studiów monograficznych⁶⁴, dotyczących karmelitańskich sanktuariów maryjnych, św. Józefa Oblubieńca NMP, historii klasztorów na kresach wschodnich Polski i zagadnień ze sztuki kościelnej.

⁵⁹ Początki karmelitów bosych w Polsce (1605–1622). Praca lic. pisana pod kierunkiem ks. prof. dra Mieczysława Żywczyńskiego, Katolicki Uniwersytet Lubelski 1961 [mps].

⁶⁰ Prowincja polska Zakonu Karmelitów Bosych w latach 1617–1655. Rozprawa doktorska pisana pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Mieczysława Żywczyńskiego na Wydziale Teologicznym KUL, wydana pt. *Karmelici bosi w Polsce 1605–1655*, „Nasza Przeszłość” T. 48: 1977, s. 5–238.

⁶¹ Kalinowski Józef (O. Rafał od św. Józefa OCD), *Listy*, t. 1, cz. 1 (1856–1872), cz. 2 (1856–1877), Lublin 1978; t. 2, cz. 1 (1787–1899), cz. 2 (1900–1907), Kraków 1986.

⁶² Bł. Rafał Kalinowski, *Świętymi bądźcie! Konferencje i teksty ascetyczne*, Kraków 1987.

⁶³ Zob. C.H. Gil OCD i S.T. Praškiewicz OCD, *Bibliographia Sancti Raphaelis Kalinowski*, Roma-Teresianum 1994, s. 43–48.

⁶⁴ Zob. J. Urban, *Wykaz publikacji o. prof. Benignusa Wanata*, Księga Pamiątkowa dla uczczenia o. prof. Benignusa Wanata OCD, „Folia Historica Cracoviensia” T. 10: 2004, s. 15–30.

Dzieje odrodzenia Zakonu Karmelitów Bosych w Galicji w latach 1880–1911 źródłowo opracował jako rozprawę doktorską o. Piotr Franciszek Neumann OCD⁶⁵. Jego wielką zasługą jest dokonanie przekładu z języka łacińskiego na polski kroniki klasztoru (*Historia conventualis*) Karmelitów Bosych w Poznaniu i wydanie jej drukiem⁶⁶. Jest on też autorem kilkunastu artykułów naukowych z zakresu historii prowincji oraz założycielem i redaktorem historycznego czasopisma (rocznika) „Karmelitańskie Studia i Materiały Historyczne”⁶⁷. Do spopularyzowania historii prowincji, ważniejszych rocznic, świętych i błogosławionych, kandydatów na ołtarze oraz sanktuariów maryjnych znacznie przyczynił się o. Szczepan T. Praśkiewicz, dwukrotny prowincjał i Konsultor Kongregacji ds. Świętych oraz Wicepostulator Krakowskiej Prowincji. Jego dorobek publicystyczny obejmuje kilkaset artykułów, relacji, wywiadów i naukowych studiów. Dnia 17 czerwca 2008 r. o. Arkadiusz Smagacz OCD obronił na Wydziale Historii Kościoła Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego rozprawę doktorską nt. *Karmelici Bosi w Lublinie 1610–1864*. Jest także autorem kilku artykułów z życia polskiej prowincji.

Z zakresu teologii życia duchowego i mistyki, dogmatyki, mariologii, teologii duszpasterskiej, liturgii, prawa kanonicznego i szkolnictwa wydane zostały liczne rozprawy naukowe takich karmelitańskich autorów, jak ojcowie: Leonard Kowalówka, Michał Machejek, Otto Filek, Dominik Wider, Efreim Jan Bielecki, Teofil Kapusta, Sebastian Ruszczycki, Szczepan Tadeusz Praśkiewicz, Wiesław Kazimierz Kiwior, Marian Zawada, Stanisław Fudala, Jerzy Gogola, Włodzimierz Tochmański, Jerzy Zieliński, Bartłomiej Kurzyniec, Bartłomiej Kucharski, Grzegorz Firszt, Krzysztof Górski (redaktor „Głosu Karmelu”) i inni.

3. Historyczna baza źródłowa polskiej prowincji

Z powodu burzliwych dziejów politycznych Polski, wraz z likwidacją prowincji w XIX stuleciu, archiwa poszczególnych klasztorów uległy w znacznej mierze zniszczeniu lub rozproszeniu. Znaczna ich część powędrowała do zbiorów bibliotek i archiwów państwowych i kościelnych. Nieliczną część zasobu udało się odzyskać lub wykupić. Gromadzono je w klasztorze w Czernej, który przetrwał okres kasat klasztorów. Tam też utworzone zostało w 1960 r. archiwum prowincji. Cały zasób archiwum został uporządkowany i zinventoryzowany. Katalog Archiwum Krakowskiej Prowincji wydała Kuria Prowincjalna w Krakowie w 1998 r. w dwóch tomach. W katalogu znajdują się wykazy karmelitańskich źródeł historycznych typu archiwalnego i rękopisy ze

⁶⁵ *Die Unbeschuhten Karmeliten in Galizien (1880–1911)*, Roma 1998.

⁶⁶ *Kronika poznańskich Karmelitów Bosych*, oprac. P. F. Neumann OCD, Poznań 2001.

⁶⁷ „Karmelitańskie Studia i Materiały Historyczne” T. 1: 2006, s. 352.

skasowanych klasztorów prowincji, aktualnie przechowywanych w archiwach i bibliotekach państwowych i kościelnych w Polsce. Najważniejsze z nich zostały zmikrofilmowane (15 000 klatek) dla archiwum prowincji.

Drugim ważnym ośrodkiem do badań naukowych nad historią prowincji jest Archiwum Generalne Karmelitów Bosych w Rzymie. Znajdują się w nim dokumenty, korespondencja, relacje z wizyt kanonicznych, opisy fundacji klasztorów w Polsce. Należy się wielkie uznanie dla Przełożonych Generalnych za wydanie drukiem najważniejszych źródeł do historii zakonu, jakimi są Akta Kapituł Generalnych i Akta Definitoriów Generalnych oraz wydanie pierwszych Konstytucji Karmelitów Bosych. Należy się też wielkie uznanie i wyrazy wdzięczności dla Komisji Historycznej Zakonu za bardzo cenną serię badań naukowych wydawanych przez Instytut Historyczny *Teresianum*.

Dla najnowszej historii Prowincji Krakowskiej ważne znaczenie ma wydawany przez Kurię Prowincjalną dwumiesięcznik „Życie Karmelu”. Obejmuje trzy działy zagadnień: dokumenty, kronika i informacje. Zawiera ważniejsze dokumenty dotyczące życia zakonnego, Stolicy Apostolskiej, Definitorium Generalnego, Generała Zakonu, postanowienia Rady Prowincjalnej, listy prowincjała, ważniejsze wydarzenia z życia klasztorów i informacje. Zasłużonym redaktorem czasopisma przez kilka pierwszych lat był o. Wiesław Kiwior OCD.